
El destí dels membres de la Lliga Catalana de Sabadell des de 1936 fins als primers anys del franquisme

Josep Lluís Martín i Berbois

L'esclat de la Guerra Civil, el juliol de 1936, no tan sols posava en una situació compromesa la gent que pertanyia a aquelles opcions polítiques més properes a l'esquerra, sinó que també posava en una situació força delicada els qui formaven part de la dreta, com fou el cas de la Lliga Catalana, entre d'altres.

La finalitat d'aquest escrit no és sinó analitzar el que succeí amb els membres de la Lliga local un cop esclatà la guerra i el partit es dissolgué. L'interès d'aquest estudi rau a conèixer quin fou el destí de cadascun: la mort, l'exili o la participació en el nou règim establert.

La finalitat d'aquest article és fonamentalment resseguir la trajectòria, sobretot la de l'exili, dels membres de la Lliga Catalana local un cop esclatà la Guerra Civil i desaparegué el partit. Al llarg d'aquest extens escrit veurem com una sèrie de membres que pertanyien a un mateix partit, i que suposadament tenien una actitud ideològica similar, escolliren opcions força diverses a l'hora de decidir el seu futur.

En l'escrit podrem observar com alguns d'ells emprengueren el camí de l'exili; altres, el de l'acceptació del nou règim establert, i altres, el de la participació. Respecte als que van acceptar el nou règim, veurem com els principals motius que van influir en la decisió d'aquest pas són socials i econòmics.

Tampoc hem d'oblidar que alguns d'ells es van veure privats de poder elegir el seu avenir, ja que foren assassinats pel simple fet de pertànyer a la Lliga Catalana i, sobretot, a l'Acadèmia Catòlica local. La qüestió religiosa fou un dels principals motius pels quals un gran nombre de persones van ser assassinades.

Com el lector podrà comprovar, he posat un major èmfasi en les dues personalitats més notables de la Lliga Catalana de Sabadell durant la dècada dels anys trenta i que posteriorment van tenir una major rellevància a l'exili: es tracta dels senyors Joan Llonch i Salas i Joan Costa i Deu, els quals van treballar en les Oficines de Propaganda i Premsa que el potentat Francesc Cambó havia establert per tot Europa, en aquest cas a París i a Gènova, a favor del bàndol nacional.¹

Encara són escassos els estudis que tenim sobre com s'organitzaren i visqueren totes aquelles persones que es van veure obligades a fugir durant els primers mesos del conflicte i que provenien dels partits de dretes. És cert que de vegades s'ha tendit a pensar

que molts d'ells no van patir gaires dificultats per poder subsistir degut a la seva privilegiada posició social i econòmica. I és cert. Però també n'hi va haver d'altres que no tingueren ocasió d'aconseguir prou diners o simplement no tenien un nivell econòmic tan elevat que els permetés gaudir d'aquesta situació tan acomodada.

La unió de les diverses experiències dels exmembres de la Lliga Catalana local ens portarà a veure com a l'hora de subsistir, tant en el conflicte bèl·lic com en els anys posteriors, cadascun d'ells trià, o es veié obligat a triar, el seu futur.

Les eleccions de febrer de 1936

La derrota electoral en les eleccions generals de 1933 i els diversos esdeveniments succeïts durant el 1934, sobretot els del 6 d'octubre, havien finalitzat amb dues clares decepcions per a les esquerres. Malgrat aquests dos entrebancs, l'opinió pública assimilà els fets com un reforç moral per a les properes eleccions. La crispació política del moment comportà la creació de dos blocs completament diferents: l'esquerra i la dreta. A partir d'aquí, es va iniciar una pugna directa entre el Front d'Esquerres de Catalunya (englobava les esquerres republicanes i les obreres) i el Front Català d'Ordre (dirigit per la Lliga Catalana i on també s'inclouia Acció Popular de Catalunya, Renovación Española, els tradicionalistes i els republicans radicals).

A finals de gener de 1936, i aprofitant la visita de Francesc Cambó a Sabadell, el lliguer Joan Llonch va publicar un article reafirmant el catalanisme de la Lliga:²

"Nosaltres reivindiquem la bandera del catalanisme, però del catalanisme constructor i orientador de la pàtria, no aquell catalanisme dels que usant el nom

1 Vull agrair la col·laboració desinteressada de Montserrat Sotorra i Garriga, Lluís Molins de Mur i Joan Llonch i Andreu per la informació facilitada sobre els seus familiars. També vull donar les gràcies a Josep Fontana, Martí Marín i Rubèn Doll-Petit, en l'apartat de l'exili a Gènova, per les seves apreciacions i comentaris per millorar aquest estudi.

2 El *Diari de Sabadell* titulà la conferència de Francesc Cambó de la manera següent: "Francesc Cambó va pronunciar una magnífica conferència, orientadora i plena de sentit i de catalanitat". Aquest digué en un moment de la conferència: "que l'esquerra era: aliada amb els homes de la lluita de classes, treballa per la destrucció dels fonaments del catalanisme, perquè si catalanisme no és germanor de tots els catalans, no és catalanisme". Josep M. BENAUL, "Una ciutat en la República: Sabadell, 1931-1936"; Josep M. BENAUL, Jordi CALVET, Lluís CASALS, Artur DOMINGO, José Antonio POZO (1986), *La República i la Guerra Civil. Sabadell 1931-1939*, Sabadell: Ajuntament de Sabadell, p. 52. Els temes tractats per Cambó van ser aquests: la importància de les següents eleccions, el programa de les esquerres espanyoles, l'absurditat de la llei electoral, les coalicions, la restauració de l'Estatut, la defensa de l'economia catalana i la normalitat als ajuntaments. *Diari de Sabadell* (28.01.1936).

de Catalunya en va feren tots els esforços per a arribar a treure del cor dels catalans l'amor a llur terra i a llurs institucions. Catalunya, deia Torres i Bages, no serà res o cristiana. Catalunya, diu l'escola de Prat de la Riba, no serà res si no sent profundament, sincerament, la seva catalanitat.”³

L'1 de febrer de 1936 va aparèixer un manifest local del Front Català d'Ordre signat per 394 sabadellencs i que remarcava el següent:

“Aparentment, l'opinió es presenta dividida en dos grans fronts contraposats d'esquerres i dretes. I en realitat l'esperit que tot ho mou és, a un costat, la tenacitat revolucionària del 6 d'octubre i, a l'altra, la decisió d'alliberar el país del terror que no vol deixar en pau a ningú. [...] I ara, en vigílies de la lluita, un altre 6 d'octubre electoral pretén ja engolir i desbordar tot element d'ordre per assolir l'imperi dels qui, punys enlaire, només admeten com a programa bo l'assajar a Espanya la dolorosa experiència russa.”⁴

Aquestes eleccions van suposar la victòria per a les esquerres, que d'aquesta manera recuperaven el control de l'Estat. Tant a Catalunya com a Sabadell la candidatura vencedora va ser la del Front d'Esquerres de Catalunya. A nivell local, aquesta obtingué 14.829 vots mentre que el Front Català d'Ordre n'aconseguí 8.329.

A finals de maig s'obrí un altre cop el Parlament, i la Lliga adoptà el paper d'oposició lleial a l'esquerra. En aquells moments la Lliga Catalana s'orientava més cap al centre —una Lliga que encara era la força hegemònica de la dreta a Catalunya— i es regia per una posició més conciliadora, alhora que es mostrava contradictòria amb la posició més rupturista d'alguns sectors de les dretes espanyoles.

El motiu que va ocasionar que la Lliga no acabés de situar-se en el marc polític entre el 1931 i 1936 va ser provocat pel fet que la seva tradició catalanista es trobava en contradicció amb una base electoral força partidària de la dreta, i això l'obligava a buscar aliances amb grups clarament antirepublicans o anticatalans, o les dues coses a la vegada.⁵ Cal que no oblidem que en aquests moments hi havia una altra formació catalanista en el panorama polític, ERC, que ofería un altre tipus de política totalment allunyada a la que propugnava la dreta.

El 18 de juliol de 1936 es produí l'aixecament dels militars sublevats contra el govern de la República. Aquell dia començaria a desaparèixer un dels partits més emblemàtics i importants de la història de Catalunya: la Lliga Catalana (antiga Lliga Regionalista).

El desgavell i la desorganització dels primers dies van provocar veritables barbàries, que la majoria de vegades finalitzaren amb la mort d'un gran nombre de persones, entre les quals figuraven membres de la Lliga Catalana. En aquells primers moments, el local de la Lliga Catalana de Sabadell va ser saquejat i passà a mans de la UGT i les JSU.

Però quina va ser l'actitud que varen prendre els membres de la Lliga local? Entre els seus dirigents es produïren dues situacions: la dels que s'exiliaren esperant moments millors i la dels que acceptaren el nou règim.⁶

En principi la Lliga Catalana de Sabadell no va ser partícip de l'aixecament del bàndol nacional, però sí que hi hagué gent que va participar en alguns dels fets que es produïren durant els primers dies, com també va passar en altres localitats.⁷

Els que varen ser assassinats

Inicialment els membres de la Lliga, i molta altra gent, no pensaven que el conflicte bèl·lic s'allargués tant com ho va fer; això comportà que hi haguessin persones que no patissin per la seva vida. Una bona mostra del que dic és l'article que va escriure el lliguer, i sabadellenc, Joan Costa i Deu a *La Veu de Catalunya* una setmana després de l'inici del conflicte, i que portava per nom “Cal tornar a la feina”:⁸

“El lector, pels números de dimecres, dijous i divendres, ja s'haurà adonat del gran trastorn que ha somogut la nostra ciutat amb motiu de la lluita aferrissada que han sostingut les forces lleials al Govern de la República i de la Generalitat, amb elements rebel·lats contra el poder constituït. Pel que fa a Barcelona, aquesta lluita pot donar-se per finida, a l'extrem que el dia d'avui ha transcorregut amb una evident normalitat en l'aspecte exterior de la població, i tot deixa endevinar que, tan aviat com sigui reprès el treball, entrarem en un període de normalitat efectiva.”⁹

Malgrat l'optimisme inicial mostrat per Costa i Deu, la Lliga Catalana va patir un gran nombre de morts entre les seves files durant els primers mesos de la guerra, i el cas de Sabadell no en va ser una excepció.¹⁰ A escala local, la Lliga va perdre Francesc P. Baygual, Tomàs Casulleras, Daniel Casas, Josep Elies, Genís Ferran, Domènec Llobet, Silvestre Romeu, Joan Pla i Ferran Sotorra.¹¹

Coneixem el cas de l'assassinat de dos membres de la Lliga Catalana local explicat segons vivències de persones que els coneixien o que recolliren informació del que succeí en aquells dies. Pel que fa a Francesc P. Baygual, en les memòries del tradicionalista Pau Maria Llonch se'n explica com es localitzà el cadàver del primer:

"Desaparecido Paco Baygual en la noche del 15 de agosto y no habiendo podido obtener ninguna pista sobre su paradero, todos dimos como cierto su asesinato. Después de la gloriosa Liberación y habiendo regresado a Barcelona su esposa y sus hijos, se iniciaron pesquisas para dar con sus restos y se intensificó el trabajo en los alrededores de Granollers donde se perdía la pista de su conducción, llegando incluso a examinar cadáveres

*encontrados por aquellos días en el Cementerio, de aquella ciudad, pero con el resultado negativo. Así las cosas a primeros de verano de 1939 don Santiago Gorina y su esposa doña María Valero, que tenían fincas en Castellar y en Granollers, vinieron expresamente al despacho, para decirnos que sus colonos de la finca que poseen en Corró de Dalt les habían hablado de un asesinato, ocurrido allí, precisamente la noche del 15 al 16 de agosto de 1936 [...]. Manifestaron después que en aquella noche oyeron unos disparos y a la mañana siguiente encontraron el cadáver en la cuneta y un chico del pueblo, recogió un lápiz de propaganda de la casa Gamell de Sabadell. [...] Otro día fuimos al Cementerio (Corró de Baix) y después de mucho buscar, se encontraron los restos, naturalmente descompuestos, pero completamente identificables, por el 'plano' de la dentadura, que tenía el dentista."*¹²

167

En el cas del doctor i regidor Ferran Sotorra, Ricard Simó ens comenta:

"Dos individus desconeguts l'obligaren que els acompanyés per tal de donar assistència mèdica a uns 'ferits de guerra'. El nostre biografiat els demanà que li dei-

3 *Diari de Sabadell* (26.01.1936).

4 Arxiu Família Llonch Andreu (d'ara endavant AFLA). Documents de Joan Llonch i Salas.

5 Borja de RIQUER (1996), *L'últim Cambó (1936-1947). La dreta catalanista davant la Guerra Civil i el primer franquisme*, Vic: Eumo Editorial, p. 29.

6 Sobre la fugida dels membres de la Lliga vegeu sobretot: Albert MANENT (1987), "1936: com se salvaren els prohoms de la Lliga Catalana", *Serra d'Or*, núm. 333 (juny de 1987), p. 31-37; "Els exilis durant la guerra" dins *Miscel·lània d'Homenatge a Josep Benet*, Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1991, p. 485-496 (Biblioteca Abat Oliba; 100).

7 En la insurrecció militar de Sant Andreu hi participaren una dotzena de requetès armats provinents de Sabadell.

8 *La Veu de Catalunya* va ser incautada el 19 de juliol. Les JSU es presentaren al diari i van obligar els seus membres que publiquessin un article que ja portaven preparat. Un cop derrotats els militars, el control del diari passà a mans de la Conselleria de Governació. El 22 de juliol s'informava en el mateix diari que aquest passava a mans del Comissariat de Premsa, presidit per Joaquim Vilà. El mateix dia que es publicà l'article que aquí se cita, s'informava que la majoria dels antics redactors havien marxat. A partir del mes d'agost, es podia veure que les planes del diari anaven adquirint un caire anarquista. Per a més informació vegeu: Jordi SABATER (1986), *L'anarquisme i catalanisme. La CNT i el fet nacional català durant la Guerra Civil*, Barcelona: Edicions 62, p. 65-66; Joan SARIOL (1978), *La IV Guerra Civil*, Barcelona: Dopesa, p. 322; Jaume FABRE (1996), *Periodistes uniformats. Diaris barcelonins dels anys 40: la represa i la repressió*, Barcelona, p. 11-15 (Vaixells de Paper; 19).

9 *La Veu de Catalunya* (25.07.1936).

10 A nivell de comarques, el Vallès Occidental és la segona amb més nombre d'assassinats, amb un total de 42 persones.

11 Vegeu: AHS. Fons Municipal (FM). *Governació*, exp. 220/1939. *Relación de las personas asesinadas durante el periodo marxista y relación de edificios incautados por los citados elementos*, (AMH 2335/4); Josep M. SOLÉ, Joan VILLARROYA (1990), *La repressió a la rereguarda de Catalunya (1936-1939)*, vol. II, Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, p. 166-169 (Biblioteca Abat Oliba; 84); Martí MARÍN (1992), "FET y de las JONS a Sabadell, 1939-1945: els primers temps", *L'Avenç*, núm. 157 (març 1992), p. 35; Pablo Mª LLONCH (1961), *Memorias y anécdotas, 1936-1958*, Sabadell, p. 13 i 27-28. Depenent de les fonts consultades, el nombre de víctimes durant la Guerra Civil a Sabadell oscil·la entre 73 i 83. Si mirem els nous lligalls veurem que, com a mínim, els assassinats suposen entre el 10,8 i el 12,3% del total de morts.

12 Pablo Mª LLONCH, *Memorias... op. cit.*, p. 13 i 27-28.

Fotografia 1. Retrat de Francesc Baygual i Bas (Sabadell, 21.03.1899-Granollers, 15.08.1936). (AHS. Fons Ricard Simó i Bach).

xessin recollir l'instrumental mèdic i acomiadar-se de l'esposa, cosa que no li permeteren, dient-li de males maneres que pugés al cotxe que els esperava a la porta. Aquesta manera de procedir alertà l'esposa la qual, preveient el fatal desenllaç que s'albirava, intentà evitar que s'emportessin l'estimat espòs. Fou aleshores quan, davant de la valenta actitud de l'esposa, un dels dos energúmens l'apartà violentament i l'amenaçà covardament, apuntant-li la pistola al front, tot separant-la de l'espòs i empenyent aquest cap a la porta de manera violenta. [...] El cotxe dels assassins marxà a tota velocitat vers el lloc fatídic d'un racó del rodal de Sabadell entre Castellar i Matadepera.”¹³

Cap al setembre de 1936, el nou entramat polític s'encarregà de controlar tot aquest conjunt d'assassinats sense justificació. Només tornà a produir-se una situació similar a inicis de gener de 1939.

Fotografia 2. Retrat de Ferran Sotorra i Salvadó (Vallfogona de Riucorb, 05.11.1892-Sabadell, 18.08.1936). (AHS. Fons Ricard Simó i Bach).

Els que agafaren el camí de l'exili

L'Oficina de Propaganda i Premsa de París: el cas de Joan Llonch i Salas

Des de l'esclat de la guerra, Francesc Cambó tenia molt clar que havia de crear una infraestructura de suport als militars sublevats on es poguessin integrar els membres de la Lliga que fugien de Catalunya. Com diu Ramon d'Abadal: “A poc a poc, va anar distribuint feines i encàrrecs entre les persones de la seva confiança, bàsicament antics col·laboradors en la seva etapa política espanyola, que s'havien traslladat a França, Itàlia, Bèlgica, Suïssa o l'Espanya franquista”.¹⁴

Com també succeí amb els membres de la Lliga Catalana de Barcelona, alguns militants de Sabadell s'exiliaren per por de perdre la vida. En el cas local podem remarcar dues destinacions en aquest confinament: París i Gènova.

Fotografia 3. Retrat de Joan Llonch i Salas (Sabadell, 09.02.1902-Barcelona, 14.11.1976). (AHS. Fons Ricard Simó i Bach).

Dins el col·lectiu de sabadellencs que hagueren d'agafar el camí de l'exili, cal mencionar-ne alguns que van formar part d'aquesta important infraestructura que Cambó estava organitzant per tot Europa.

Dels que marxaren cap a París destaca la figura de Joan Llonch, un industrial sabadellenc amb una notable influència lliguera, ja que el seu pare, Francesc Llonch, havia estat l'únic diputat a Corts que aconse-

guiria la Lliga local en tota la seva història. Ja feia anys que Llonch formava part de la Lliga; abans ho havia estat de la Joventut Nacionalista de Sabadell, i la seva implicació en l'*Oficina de Propaganda y Prensa* de París va ser molt destacada.¹⁵ En aquesta oficina no era l'únic sabadellenc, ja que també hi havia Josep M. Costa, Montserrat Ribera i Joan Ribot, que s'hi incorporà temps més tard.

La seva fugida de Catalunya no va ser del tot fàcil. A l'inici de la guerra es trobava a l'Hotel Ritz de Barcelona, domicili dels seus pares en aquells moments, i que va ser ocupat per forces republicanes. Aquesta situació l'obligà a amagar-se al soterrani del mateix edifici i a abandonar-lo a la tarda, perquè un camió amb "comunistes" armats provinents de Sabadell l'estaven buscant.¹⁶

Aquest fet comportà que Joan Llonch hagués de creuar la frontera, el 26 de juliol, per poder escapar de la difícil situació que estava vivint en aquells moments. En uns escrits personals ens esmenta la tensa situació que va haver de viure:

*"[...] El peligro de los carabineros era evidente, pues en lo más profundo brillaba en medio de tanta negrura, una lucecilla que indicaba su puesto. [...] Siempre viniendo enormes pendientes avanzamos muchas horas, dándonos albedrío el peligro que dejábamos atrás y la proximidad al fin que nos prometía el guía. [...] Después de andar unas horas por extensos prados, cruzando un torrente que se despeñaba en los abismos, llegamos por fin a la ansiada frontera. Cuanta emoción al vernos en tierra segura, en la acogedora Andorra. [...] Llegamos cerca del mediodía a San Juliá y hechas las consiguientes declaraciones al puesto de los gendarmes; hacemos nuestra entrada triunfal al pintoresco pueblo, dando gracias al buen Dios; del fin de nuestra temeraria empresa."*¹⁷

13 *Diari de Sabadell* (31.08.1985), p. 15. La seva filla, Montserrat Sotorra, m'acotà una mica més el que succeí en aquells moments, dient-me que a casa seva entraren "dos individus fent-se passar per ferits. La meva mare volia trucar a la policia i un dels homes apuntà el pare i li digué que si trucava 'el mataven allà mateix'". Entrevista a Montserrat Sotorra (27.08.2004).

14 Francesc VILANOVA (1996), *Ramon d'Abadal: entre la història i la política*, Lleida: Pagès Editors, p. 316.

15 Respecte a aquesta oficina, Borja de RIQUER escriu: "[...] La tasca de propaganda va anar acompanyada també d'una involució ideològica cap a plantejaments d'extrema defensa social que arribaren fins al punt d'adoptar, en alguns moments, un to clarament antiliberal, amb elements d'un cert espanyolisme tàctic". Borja de RIQUER (1996), "Els catalans de Burgos", *Serra d'Or*, núm. 439-440 (juliol-agost 1996), p. 18.

16 Testimoni verbal de Joan Llonch i Andreu.

17 AFLA. *Memorias de la excursión que emprendí cierto día por la mañana*. [He volgut respectar l'escriptura original de totes les cartes que citaré en aquest article].

Abans d'entrar pròpiament en la formació i composició de l'oficina, vull aturar-me una mica més en la difícil situació en què es trobava un gran nombre de gent en aquell moment. Els esdeveniments dels primers mesos eren força confusos i els exiliats intentaven, com podien, obtenir alguna informació del que estava succeint en les seves respectives pertinences i poblacions. Una bona mostra és aquest fragment d'una carta que va escriure Francesc Llonch al seu fill. Aquest també li mostrava les seves preocupacions sobre el caire que estava adquirint el conflicte i la situació de l'empresa:

"Llastima que ja tingui el pasatge porque de lo contrari auria vingut amb vosaltres. ¿Com deu anar tot lo de casa? porque suposo que tothom deu anular els pedidos y si s'ha de pagar será un problema molt difícil donada l'actitud dels treballadors. Em fa será una tragedia que costará molts mils de diners y encara Deu faci qu'en poguem sortir sense estrellar-nos.

Jo amb lo que passa á España soc molt pessimista porque tant si guañan els uns com els altres tots els industrials en sortirem fets una coca en el sentit comercial.

¡Pobre España com la deixaran entre uns y altres. Tot será misèria y ruinas."¹⁸

Un altre bon exemple és la carta que li va fer arribar l'home de màxima confiança de la família, Pere Vila, a Joan Llonch, que ja es trobava a París, en la qual li explica tot el que estava succeint en aquell moment:

"Acabem de rebre els poders que ens han enviat des de Andorra, els quals hem entregat avui mateix els enviàran a Madrid a legalitzar, pero que en faràn copies i amb una de elles anirém al banc de Sabadell per veurer si tal com está podrem ja registrar la nostra firma, sense esperar la escriptura que torni de Madrid, doncs tal com están les coses no sabem quan la rebrem. Tant si en podem fer un desseguida com no, de moment ja evitem l'incautació del negoci, porque segons disposició de la Generalitat si abans del 15 corrent no s'han presentat els jefes o representants es quedarán amb les industries. [...] Aquí el despatx han vingut dues vegades a registrar, la primera el dilluns dia 20 del passat i porque no busquessin, els vaig entregar desseguida la meva arma, pero al cap de vuit dies varen tornar dient que avui si feien reunions clandestines i que hi havia homes amagats, varen passar un vespre agradós, ho varen registrar tot, pero naturalmente s'en varen tornar amb la canya sense peix. [...] El local de la Lliga está en mans de varis sindicats, com també el Casino, Belles Arts, les Penyes, Centre Industrial i altres."¹⁹

En una altra carta enviada a Joan Llonch, aquest cop pel cap de vendes de l'empresa, Joan Prunell, se'ns explica el que estava passant a l'empresa al mes d'octubre de 1936:

"[...] Crec que ja deus saber que de la teva casa s'en ha incautat desde fa 8 dies, el comite de la fabrica, qual cosa s'ha fet per evitar els robos que's produien amb la roba, doncs ja no en queda ni rastre, inclús lo de llits.

18 AFLA. Carta de Francesc Llonch al seu fill Joan Llonch. 30 de juliol de 1936. Francesc Llonch des del vaixell *Colombie*, que es trobava a Estocolm (Suècia).

19 AFLA. Carta de Pere Vila a Joan Llonch. 10 d'agost de 1936.

20 AFLA. Carta de Joan Prunell a Joan Llonch. 25 d'octubre de 1936.

21 Joan Estelrich va ser nomenat director en cap de les publicacions; Saltor continuà sent l'encarregat dels informes confidencials; Ribó, de l'administració, i Llonch, cap de l'Oficina. AFLA. Fascicle primer. *Antecedents i Constitució. Oficina de Propaganda y Prensa, de B.I.E. antecesora de A.I.E. Agence d'informations Franco-espagnoles*. París. Per a més informació sobre com s'estructurava l'Oficina de Propaganda y Prensa vegeu *Rapports*. En cas de no poder-los consultar vegeu: Josep MASSOT (1992), *Els intel·lectuals mallorquins davant el franquisme*, Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, (Biblioteca Serra d'Or). Vegeu també del mateix autor: *De la guerra i de l'exili. Mallorca, Montserrat, França, Mèxic (1936-1975)*, Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 2000 (Biblioteca Serra d'Or).

22 Sobre les publicacions que es feien, Joan Llonch deia: "*Se ha podido comprobar que los textos de nuestras publicaciones han sido repetidamente utilizadas, unas veces sirviendo de base para los trabajos de los periodistas extranjeros que se ocupan de los casos de España y otras reproduciéndolas textualmente. También la prensa nacional ha utilizado abundantemente nuestros textos sirviendo de base de información extranjera a todos los periódicos que reciben nuestras publicaciones a 95 periódicos*". El *Bulletin d'Information Espagnole* arribà a tenir un tiratge de 55.000 exemplars diaris en francès i 5.000 en espanyol. Per obtenir una major informació sobre el nombre de butlletins o d'exemplars dels llibres que s'arribaren a publicar, vegeu els anteriorment citats "*Rapports*". AFLA. Fascicles segon i tercer. Oficina de Propaganda y Prensa.

23 AFLA. Carta de Francesc Llonch a Joan Llonch. 20 d'abril de 1937.

[...] En Peret (Pere Vila) està bé, li varen fer dos registres també per armes, per cert que va estar de sort ja que en el teu escriptori particular ni havia una i no varen entrar per miracle, si li troven l'afusellen. Aquest moviment buscan armes fou produït per haver trobat els fitxero de la Lliga i com hi havia les inicials I, A i S interventors, apoderats i simpatitzants varen interpretar la A com Armes i fins el cap de dos dies no varen adonar-sen pero els ho van dir i a les hores marxaren pero entretan tothom dein pestes de la Lliga per haver deixat el fitxero en el local, a més varen trovar la llista de les quotes extraordinaries i la llista dels donatius per eleccions, en una paraula ho trovaren tot."²⁰

Mentrestrant, Joan Llonch era cridat per Francesc Cambó per crear l'*Oficina de Propaganda y Prensa*. Al gener de 1937, a l'Hotel Crillon, se celebrà una reunió en la qual es trobaven presents Francesc Cambó, Joan Estelrich, Xavier Ribó, Octavi Saltor, José Quiñones de León, Felip Rodés i el mateix Joan Llonch. S'hi va acordar la creació de la mencionada oficina, i a partir d'aquesta sorgiria un butlletí (en castellà i en francès), l'edició de llibres i fullets per "informar i documentar les persones desplaçades de la zona republicana i que podien necessitar la nostra ajuda".²¹ El 26 de febrer d'aquell mateix any es publicà el primer número del *Boletín de Información Española*, i el dia 10 de març, el de l'edició en francès.

L'oficina funcionà eficientment. El nombre de butlletins i de publicacions que arribaven a editar-se i que després es distribuïen per tot Europa era considerable. Això ens corrobora que la finalitat inicial de Francesc Cambó es complia amb els resultats esperats.²²

Malgrat que Joan Llonch estava immers dins el treball de propaganda, les coses no anaven del tot bé ni per a ell ni per a la seva família. En una carta d'abril de 1937, Francesc Llonch explicava al seu fill en quina situació es trobaven i com podien aconseguir diners per subsistir:

"Mañana marchamos mamá y yo para Salamanca. De allí iré á Bejar para ver si es posible hacer algo pues esto dura mas de lo que se suponía y creo que cuando menos hay que intentar ver si se puede ganar algunas pesetas. Ya que las pocas que hay se acaban. (...) Aunque casi todos los amigos de aquí se me han ofrecido en que pida lo que quiera no quisiera tener que

Fotografia 4. Retrat de Francesc Llonch i Cañomeras (Sabadell, 1878-Santesteban, 1938). (AHS. Fons Ricard Simó i Bach).

*hacer uso de tan sinceros ofrecimientos y prefiero buscar la forma de arreglarme solo."*²³

La situació de Joan Llonch tampoc era molt òptima i en una altra carta, del 16 de juliol de 1937, explicava al seu pare en quina situació es trobava i com eren realment les coses a París:

"Economicamente, dentro de las privaciones que me he impuesto para no gravar el fondo de reserva, voy tirando. Hace dos semanas que dije a D. Francisco C. Que yo habia terminado el dinero que tenia y que si no me ayudaban tendria que dejar el trabajo. Me dijo que me quedara y me dan 2000 francos al mes, claro que no es lo suficiente y en vista de que todo aumenta ahora, estoy gestionando que me den mas. Claro que oficialmente no cobro nada. El dinero me lo dan D. Francisco o D. Juan V. Y C. Pero hasta ahora delante del Embajador Sr. Quiñones de Leon y delante de la

Fotografia 5. Retrat de Joaquim Taulé i Coll (Sabadell, 07.01.1912-Sabadell, 11.12.1998). (AHS. Fons Ricard Simó i Bach).

Oficina de Propaganda y Prensa de Salamanca, de la que oficialmente depenemos, mi ayuda es desinteresada. Adjunto el balance que me mando Pedro (Pere Vila) a principios de año. Cuando recibí este balance ya le indiqué que las pérdidas eran superiores a las que constaban en el balance por haber desaparecido el fondo de reserva. [...] Es evidente que algunas casas habrán salido mejor paradas de la revolución, especialmente las casas de poca maquinaria, pero las grandes casas, que han tenido que continuar pagando los jornales, con el 15% de aumento y con una producción reducida serán las que más habrán perdido. Yo indique que hicieran lo posible para reducir los salarios. Ello ha sido imposible, pues con el aumento extraordinario que han sufrido los viveres, con lo que hoy cobran viven infinitamente peor que antes."²⁴

A partir de l'any 1938 es produïren algunes tensions dins de l'*Oficina de Propaganda y Prensa*. Això va fer

que Joan Llonch deixés l'Oficina i marxés cap a un poble navarrès anomenat Santesteban.²⁵ Aquesta situació comportà que diversos membres de l'Oficina també marxessin, entre ells els seus companys sabadellencs. Respecte a Josep M. Costa i Joan Ribot, un cop finalitzada la guerra, van retornar a Sabadell i continuaren amb les seves obligacions. Pel que fa a la senyora Montserrat Ribera no tinc informació sobre si retornà a Sabadell; però veient els anteriors casos, el més probable és que així succeís.

La situació en el poble navarrès era una mica complicada pel que fa a l'acceptació del català, ja que no era ben vist que s'hi parlés aquesta llengua. El mateix Joan Llonch ho diu en un escrit:

"Es pot afirmar que sols eren tolerats, en el seu (dels castellans) acolliment no hi havia caritat, menys comprensió i més aviat animadversió bastant manifesta. Era pecaminós parlar en català. *Hábleme en cristiano*, se sentia dir arreu, i pel sol fet d'ésser catalans se'ls titllava d'inspiradors i fomentadors de tots els mals que assolaven el país [...]. El temor que hi regnava, tant d'una banda com de l'altra feia que els catalans refugiats acotessin el cap i s'acomodessin a l'ambient de castellanització, i, és per això que cal perdonar la debilitat d'arraconar llur llengua per a servir l'aliena."

²⁶

Per si fos prou, el 21 de setembre de 1938 se li va notificar una denúncia contra ell i el seu pare, fet que produïa la retirada dels salconduits que posseïen i, a la vegada, se'ls obligava a residir en el mencionat poble navarrès. En aquesta denúncia es feia referència tant al pare com al fill. En el cas de Joan Llonch s'hi deia que "*publicó varios artículos en el diario de dicha localidad 'Diario de Sabadell' todos inspirados en un sentido de catalanidad tal que rayaba al separatismo*". Pel que fa al seu pare, es deia que "*ha sido diputado por Sabadell representando a la Lliga Catalana era uno de los principales sostenes de dicho organismo político, habiendo entregado en diferentes ocasiones para propaganda del partido grandes cantidades que no bajaban de 50.000 ptas.*"²⁷

A partir d'aquell moment va haver de buscar una sèrie de gent perquè l'avalessin i poguessin demostrar que ell havia estat afecte al règim des d'un començament. Joan Llonch va escriure nombroses

cartes a diverses personalitats, com Quñones de León (ambaixador de l'Espanya nacional a París), Pedro J. Riviere (exdirector de la Subdelegació de l'Estat per a la Premsa i Propaganda a París), Joan Ventosa Calvell o Josep M. Trias de Bes, entre d'altres. La veritat és que de poc li serviren totes aquestes cartes per poder aconseguir ajuda. No va ser fins al 1939 que obtingué l'expedient de sobreseïment, sobretot gràcies a l'ajuda de l'alcalde de Sabadell, Esteve Maria Relat, i del cap del *Servicio de Información e Investigación de FET y de las JONS*, l'exlliguer Joaquim Taulé i Coll.

A partir d'aquell moment, Joan Llonch tornà a desenvolupar les seves obligacions com a industrial, i malgrat que no es va implicar directament en la política, mai no va deixar d'estar a l'ordre del dia del que succeïa.

Els exiliats a Itàlia: el cas de Joan Costajussà (Costa) i Deu

Gràcies als recents estudis de Rubèn Doll-Petit sobre els exiliats catalans a Gènova podem obtenir, per primer cop, informació sobre tot el periple dels exiliats a Itàlia i com organitzaren les seves vides un cop establerts allà.²⁴ Respecte als exiliats sabadellencs,

sabem que com a mínim van marxar 28 persones, entre homes, dones i nens. En aquest grup hi trobem industrials, fabricants, comerciants, mestresses de casa i algun religiós. També hi havia dos periodistes i un industrial lliguers (d'aquest últim no he pogut verificar si pertanyia a la Lliga local, però pel càrrec que desenvolupà és bastant probable que en formés part). Els dos periodistes eren Joan Costa i Deu i Ramon Arquer i Costajussà, oncle i nebot, respectivament. Quant a Ramon Arquer sabem que un cop acabada la guerra tornà a Sabadell, on es posa a treballar en un negoci de llanes d'un cunyat seu. Això ens demostra que segurament no tingué cap mena de problema per tornar a Sabadell.

Pel que fa a l'industrial que anteriorment he esmentat, Josep M. Argemí i Planas, encara és escassa la informació que tinc sobre la seva finalitat, però sabem que va formar part dels principals components de *La Oficina de Información Española* que hi havia a l'estació marítima del port genovès i que retornà a Sabadell.

Joaquim M. de Nadal ens explica en el seu llibre *Seis años con Don Francisco Cambó*, com a cap de l'oficina, quina era la finalitat d'aquesta:

"Todos los días llegaban barcos de Barcelona, y llegarían muchos más, conduciendo innumerables prófugos,

24 AFLA. Carta de Joan Llonch a Francesc Llonch. 16 de juliol de 1937.

25 Malgrat que Santesteban no era una població de les dimensions i la importància de Sant Sebastià, sí que està força a prop, i probablement la situació que es vivia en aquells moments era similar en els dos llocs. Carles Sentís ens l'explica: *"Los catalanes de allí, y de entonces en general, estaban de acuerdo con la campaña de Franco que iba abriendo paso hacia Cataluña y no se preocupaban de mucho más. No veían muy claro lo que pasaría después de la guerra. Algunos esperaban todavía que se produciría una restauración monárquica. Otros, que había un Gobierno militar pero con evolución hacia el civil, tal como ocurrió después de los hechos del 6 d'octubre. Había otros, inspirados por el requeté, que pensaban en una posible instauración monárquica carlista; otros, finalmente, prevenían, dada la influencia extranjera, el establecimiento de un fascismo a la imagen y semejanza del italiano, que había apadrinado todo el tiempo al Gobierno de Salamanca. [...] En San Sebastián, a pesar de su número, fueron relativamente pocos los catalanes que se lanzaron a establecer pequeños negocios o trabajos. La mayoría o acababan de llegar o esperaban que la guerra terminaría pronto como para iniciar unas tareas que después iban a abandonar para correr hacia Cataluña cuando sus caminos de acceso se abrieran"*. Carles SENTÍS (1986), "Catalanes en San Sebastián" dins Josep M. SOLÉ (coord.), *Cataluña en la Guerra Civil española*, Barcelona: Biblioteca "La Vanguardia", 1986, p. 217-218.

26 Andreu CASTELLS (1983), *Sabadell, informe de l'oposició*, vol. VI: *El Franquisme i l'oposició sabadellenca 1939-1976*, Sabadell: Riutort, p. 26-56.

27 La denúncia va ser feta per un fabricant de Sabadell de cognom Argemí. AHS. Fons Joan Llonch i Salas.

28 Rubèn DOLL-PETIT (2003), *Els "catalans de Gènova": història de l'èxode i l'adhesió d'una classe dirigent en temps de guerra*, Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, (Biblioteca Abat Oliba; 256); "La fugida d'una classe dirigent a l'any 1936", dins *Guerra Civil i Franquisme seixanta anys després*, Actes de les jornades celebrades a Blanes (la Selva) els dies 30 i 31 de març i 1 d'abril de 2000. Blanes, 2000, p. 69-96; "La primera fugida de Catalunya: l'èxode d'una classe dirigent" dins les *Actes de les jornades sobre la fi de la Guerra Civil*, Olot: Patronat d'Estudis Històrics d'Olot i Comarca, 2001, p. 157-181; Lluís BONADA, "L'amarg exili daurat de la Gènova del 36", *El Temps*, núm. 1023 (20-26 de gener de 2004), p. 87-89. Un altre llibre que és del tot interessant de ressenyar i en el qual es pot obtenir informació de la manera de viure a Itàlia és el de Joan i Jacint RAVENTÓS: *Dos infants i la guerra. Records de 1936-1939*, 2a ed., Barcelona: Pi de les Tres Branques, Club Editor, 1978.

la mayoría de los cuales se veían obligados debido al estado de cosas en Cataluña y otras regiones de España, a ir provistos de pasaportes falsos. El mero hecho de llevarlos, colocaba a la policía italiana en la obligación de detenerles, puesto que, tal circunstancia, constituía un acto delictivo penado por la Ley. Pero como las autoridades no querían causar inútiles vejaciones a tantas personas honradas como, con ellos, se amparaban, ni que una condescendencia poco meditada pudiese permitir la entrada en Italia a elementos indeseables, me invitaba a establecer, en la estación marítima, una oficina encargada de recibir y atender a los emigrados españoles, a la cual concedería facultades para identificar a los que fuesen llegando. El Gobierno italiano nos concedería locales, personal y material de oficina, con más los nombramientos que se reputasen convenientes para ejercer nuestra función, y la colaboración económica necesaria para que los refugiados no careciesen de lo indispensable y pudiesen trasladarse, quienes lo desearan, a las localidades de destino.”²⁹

Més endavant, el control dels refugiats i l'expedició dels passaports passà a ser una tasca exclusiva del consolat general d'Espanya. A partir d'aquell moment, el màxim responsable de tota la gent que es

trobava expatriada va ser el cònsol José Muñoz Vargas. Finalment, aquest va abolir l'Oficina i confeccionà un llistat amb el nom i les adreces de diversos catalans refugiats a Gènova que podien representar un important perill per als interessos del consolat franquista, i en el qual apareixia el nom del sabadellenc Joan Costa i Deu.³⁰

El cas de Costa i Deu és diferent, ja que la informació de què disposem és més abundant degut a la naturalesa del personatge.³¹ Referent a la fugida de Costa i Deu, Albert Manent i Modest Sabaté ens relaten com aquest pogué marxar del país amb tres periodistes més:

“Un germà de Carles, Lluís Sentís, assessor jurídic d'un organisme vinculat a la conselleria de Governació, va tenir cura de la gestió conjunta dels passaports. I el conseller Espanya va signar els passaports sabent ben bé que tots quatre eren periodistes de la Lliga i un de molt destacat, com Joan Costa i Deu. Un cotxe de la Generalitat els recollí, ja que tots havien estat amagats, i els dugué al port. Hi va haver un moment de perill quan pel camí trobaren un altre cotxe de les patrulles de control. El 21 d'agost sortiren en el vaixell alemany ‘Lieverkusen’. Costa i Deu es quedà a Itàlia i es convertí en una mena d'enllaç amb el consolat [...]”.³²

Malgrat que havien pogut fugir de Barcelona, l'arribada al port de Gènova tampoc va ser fàcil, tal com explicà Modest Sabaté en el seu dia:³³

“L'endemà va amarrar al port de Gènova (el vaixell *Lieverkusen*) i els passatgers van començar de baixar. Però nosaltres quatre, en Costa i Déu, en Solervicens, en Carles Sentís i jo mateix, no vam poder baixar fins el cap vespre. Ens havien retingut el passaport, i un cop ja al moll, doncs, en terres italianes, ens va tocar passar per un hangar en el qual, recordo, hi havia molta gent en moviment. [...] Molt oportunament l'aparició del senyor Josep Mª Nadal, i l'assertió que va donar, per a confirmar la nostra identitat, féu que tots quatre ens trobéssim amb el nostre passaport, i amb destinació a un petit hotel genovès que s'anomenava ‘Corona di Ferro’.”³⁴

En les memòries del monjo de Montserrat Antoni Ramon i Arrufat, aquest ens explica el que es duia a terme a l'Oficina de Gènova, on Costa i Deu tenia un paper destacat:

Figura 1. Costa i Deu abraça Valentí Castanys. Procedència: “La memòria es diverteix”, Gènova, 1936. (AHS).

“A poc a poc el pis del Corso Torino esdevingué una mena de penya o tertúlia. on hi acudia el bo i millor dels refugiats. Uns hi anaven per saber notícies, altres per comunicar-se i el bon resultat era sempre per en Costa, qui recollia una bona informació sense moure's gaire: val a dir, però, que sovint trametia algun dels seus joves adjunts a captar-ne als llocs on s'hi aplegaven espanyols per un motiu o un altre.”²⁹

En la seva estada també va escriure, juntament amb Joan B. Solervicens, el llibre *La revolución en Cataluña* (també es va titular *El terror rojo en Cataluña*). El llibre va ser examinat per Joan Estelrich, qui el considerà impubliable. Tot i així, va sortir en italià amb el títol de *Barcellona sotto l'incubo del terrore rosso*, amb el pseudònim de Giovanni Meliani.³⁰

Malgrat la constant activitat d'aquesta oficina de propaganda, ben aviat començà a minvar. En una carta de Joan Costa a Octavi Saltor, que es trobava a l'*Oficina de Propaganda y Prensa* de París, i que mai arribà a mans de Saltor, el primer li esmentava per què havia disminuït la recopilació d'informació:

“Es trágico saber que hay amigos que sufren y que se encuentran en peligro de muerte y que nosotros no

podemos hacer nada, absolutamente nada, para salvarlos [...]. Actualmente en Génova hay muy poco trabajo, porque los catalanes que pueden escapar de Barcelona encuentran muchas dificultades para poder llegar a éste país; lo cual hace que las fuentes de información se vayan limitando. Pero hasta ahora, no obstante, y desde que he salido de Barcelona no he dejado ni un solo día de redactar la crónica a pesar de que Don Francisco me ha autorizado para no hacerla los días que no hubiese material de gran interés.”³¹

La situació evidenciada en el text anterior no canvia gaire, i la situació personal de Costa i Deu, tampoc. Pocs dies abans de morir va enviar una carta a Glòria Bulbena, militant de la Lliga Catalana de Barcelona, en què li explicava la precària i delicada situació que estava vivint en aquells moments:

“[...] Yo sigo ni mejor ni peor. Mi enfermedad es de aquellas que ordinariamente no acostumbran a curarse. Figúrese Vd. La intranquilidad en que he tenido que moverme durante estos 18 meses y se dará cuenta de cómo estoy agotado y aturdido. Además, estoy solo, sin noticias de los míos y sin poder adivinar cuándo será el momento feliz de poder abrazarlos. Y luego pensar que

175

29 Joaquim M. de NADAL (1957), *Seis años con Don Francisco Cambó (1930-1936). Memorias de un secretario político*, Barcelona: Alpha, p. 290-291.

30 Rubèn DOLL-PETIT, *Els “catalans de Gènova”... op. cit.*, p. 145.

31 Sobre Costa i Deu, Josep M. de SAGARRA en les seves *Memòries* el descriu de la manera següent: “Costa i Deu escrivia al diari notes sense signar i omplia buits amb una certa traça, però especialment la seva feina era nocturna i de corrector de proves. Tota la vida va ser una cosa així, encara que a les seves velleses arribà a president de l'Associació de la Premsa”. Josep M. de SAGARRA (1999), *Memòries*, Barcelona: Edicions 62, p. 410.

32 Albert MANENT (1989), “1936. Com se salvaren industrials, monàrquics alfonsins, carlins, periodistes”, *Serra d'Or*, núm. 352 (març 1989), p. 22. Vegeu també Modest SABATÉ (1981), “El ‘no’ d'en Cambó, a Gènova, l'any 1936”, *L'Avenç*, núm. 39 (1981), p. 14-15; Albert MANENT (1986), “La posició dels intel·lectuals”, *Qüestions de Vida Cristiana*, núm. 131-132 (maig 1986), p. 116; Carles SENTÍS, *op. cit.*, p. 214.

33 En la documentació que s'adjunta en el seu passaport hi ha un salconduit segellat pel conseller de Governació i s'especifica “que el portador del present senyor Joan Costajussà i Deu, està autoritzat per a traslladar-se a l'estranger, el qual per afers familiars li convé deixar aquest territori”. Archivo General de la Administración (AGA). Asuntos Exteriores. Pasaportes. Lligall. 3749. En el *Dietari* de Raimon d'Abadal se'ns esmenta que aquest va veure Costa i Deu a Gènova l'octubre d'aquell any: “A Gènova he vist un moment en Costa i Déu, en Solervicens i en Llensa”. Raimon d'ABADAL, *Dietari de Guerra, exili i retorn (1936-1940)*, Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 2001, p. 131 (Biblioteca Abat Oliba; 236).

34 Modest SABATÉ, *op. cit.*, p. 14.

35 Josep MASSOT (1998), *Tres escriptors davant la Guerra Civil. Georges Bernanos, Joan Estelrich, Llorenç Vilallonga*, Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, p. 212 (Biblioteca Serra d'Or).

36 Giovanni Melani era el pseudònim de Joan B. Solervicens, ja que aquest es deia de segon cognom Melià. *Ibidem*, p. 108.

Segons Estelrich, el manuscrit de Costa i Solervicens estava mal escrit, no tenia presentació política, era massa barceloní, hi mancaven molts detalls i matisacions, hi sobraven qualificatius improcedents i donava la sensació que a Barcelona hi havia una “burguesia inerta que espera ser salvada pels militars”. Borja de RIQUER, *L'últim Cambó... op. cit.*, p. 135.

37 AGA. Lligall 3749. Carta de Joan Costa a Octavi Saltor, 29 de març de 1937.

cuando acabe la guerra será preciso rehacerlo todo. Yo no tengo absolutamente nada. Los rojos me lo han robado todo, libros muebles, ropa. Es algo espantoso. Aquí quedamos poquísimos españoles, quedamos únicamente los senistiles y un grupo de jóvenes que a base de su doble nacionalidad han procurado evitar el cumplimiento de sus deberes. Los hay de argentinos, griegos, cubanos y de todos los países. Antes de estallar la revolución todos o casi todos ellos eran únicamente españoles. Ahora, por arte de encantamiento, resulta que no lo son. Es una vergüenza. A la pensión seguimos como siempre. Una vida algo miserable, carne dura, etc. Siento mucho las malas noticias que me trae de Barcelona el primo de Nieves [...].”³⁸

176

A partir d'aquest escrit podem veure com l'exili de catalans i lliguers a l'any 1938 era mínim. Des de Salamanca i Burgos es reclamava que tots aquells que es trobessin a l'exili comencessin a retornar als seus llocs d'origen.³⁹ Per a Costa i Deu aquest fet no va ser possible, ja que morí el 23 de febrer de 1938 i es convertí en un més dels milers d'exiliats, tant d'un bàndol com de l'altre, que moriren lluny de la seva terra.⁴⁰

Els que van formar part del nou règim

El caire bèl·lic que adquirí la situació i la pèrdua d'una part important del patrimoni personal durant els primers mesos va comportar que els alts dirigents de la Lliga pensessin seriosament en la possibilitat de donar el seu suport als militars que s'havien aixecat.

Modest Sabaté ens ha explicat que, entre finals d'agost i inicis de setembre de 1936, uns emissaris del general Franco es reuniren amb Cambó i una sèrie de prohoms de la Lliga en un hotel de Gènova. Aquests emissaris tenien la finalitat d'aconseguir “una adhesió feta pública a l'alçament franquista”. Sembla que en aquells moments Cambó va refusar de fer cap mena de declaració pública d'adhesió, però sí que la va fer a nivell privat.⁴¹

Malgrat aquesta negació inicial per part de Cambó, són per tothom coneguts els estudis de Borja de Riquer que han mostrat el suport de Cambó, i els membres de la Lliga Catalana, vers el bàndol nacional.⁴² L'adhesió per escrit dels dirigents de la Lliga no

es va fer esperar gaire, ja que fou signada el 22 d'octubre de 1936.

El ja mencionat manifest d'adhesió per part dels homes de la Lliga només va ser útil per alleugerir les crítiques inicials, però poc més, ja que la majoria dels membres de la Lliga no havien mostrat un veritable interès per tornar a l'Espanya nacional, tal com se'ls reclamava des de Burgos i Salamanca.

Això comportà que la gent més identificada amb la Lliga Catalana no fos ben rebuda per la zona franquista durant el conflicte bèl·lic. Hem de tenir en compte que els lliguers no havien donat suport a l'aixecament militar, i els que havien arribat a la zona nacional fugien degut als fets que estaven succeint a les diverses poblacions catalanes. D'aquesta manera, els sublevats consideraven els lliguers com una gent que s'havia adherit a la causa una mica tard, i això els feia pensar que s'havia d'anar molt en compte amb ells.⁴³ Un exemple d'aquesta visió que tenia el bàndol nacional la podem veure a partir de les paraules de l'alcalde Josep M. Marcet (1940-1960):

“Al estallar la guerra civil muchos industriales que pudieron huir se marcharon a Italia y Francia y la mayor parte pasó luego a la España nacional, para afincarse especialmente en San Sebastián y Sevilla. La mayoría no tuvo mucha prisa en este ‘pasar al otro lado’ y consideró más prudente esperar cierto tiempo hasta ver de qué lado se inclinaba la balanza. No se decidieron hasta que vieron la situación ya claramente definida.”⁴⁴

Un altre exemple de l'esmentat en l'anterior paràgraf ens el dona Josep M. Fontana: “Los dirigentes de la Lliga estuvieron ausentes de la política activa o pública y se limitaron a la tarea, siempre útil, de contrarrelaciones o amistades”.⁴⁵

Tot i així, Borja de Riquer ha manifestat: “[...] De tota manera, penso que és pertinent distingir clarament entre els diferents tipus d'ajut donat pels catalans a Franco, ja que no significava el mateix el suport d'aquells sectors que estaven identificats ideològicament amb la insurrecció, ja abans del 19 de juliol, que els d'aquells altres que li donaven suport com a conseqüència del caràcter revolucionari que hi havia pres el conflicte a Catalunya, després del fracàs del cop militar”.⁴⁶

En el cas de Sabadell, la majoria dels principals dirigents de la Lliga local no varen tornar a implicar-se en la política municipal. En canvi, hi hagueren alguns altres que no van tenir cap mena d'inconvenient de formar-ne part. La majoria dels antics catalanistes que s'enrolaren a les polítiques municipals ho van fer com a alcaldes, regidors o quadres de l'administració; excepcionalment van aconseguir ocupar posicions més notòries.⁴⁷

En els municipis amb més rellevància de la província de Barcelona destacava sobretot la presència de persones provinents de la Lliga; tot seguit venien els monàrquics (salistes, Renovación Española, etc.) i els tradicionalistes. Mentre que la presència de falangistes i de militars era pràcticament nul·la.⁴⁸

El primer ajuntament després de la guerra va estar format per una sèrie de gent d'una procedència força diversa però que tenien un punt en comú, la FET-JONS.⁴⁹ Una FET-JONS que mai no havia tingut una ressenyable presència en la política sabadellenca. Josep

M. Marcet, en el seu llibre *Mi ciudad y yo*, ho esmenta de la manera següent: “En aquella época no existía la Falange en Sabadell. Se la consideraba algo así como una mera palabra exótica venida de Castilla. Nadie conocía ni los principios ni la doctrina falangista”.⁵⁰

Majoritàriament, els catalans que passaven a la “zona nacional” durant la guerra se sentien més atrets pel carlisme que no pas per la Falange, ja que es consideraven més a prop del caràcter catòlic, conservador i lleugerament regionalista dels tradicionalistes que no pas de la imatge espanyolista dels falangistes.⁵¹ Els falangistes catalans s'adonaren de la situació i van denunciar l'entrada massiva de lliguers en el carlisme (*Informe a cerca de FET y de las JONS en Cataluña*): “La casi totalidad de los afiliados nuevos del Requeté Catalán son antiguos miembros de la Lliga [...] que tuvieron que abandonar Barcelona no por la Esquerra Catalanista sino por la FAI, siendo natural y lógico que disuelta la Lliga se hayan afiliado a su antiguo y fiel aliado político”.⁵²

177

38 Glòria BULBENA (1976), *Barcelona. Trossos de vida i records de l'ahir*, Barcelona: Pòrtic, p. 201-202.

39 Una de les causes perquè la gent retornés a casa pot ser aquest exemple que ens mostra Glòria Bulbena: “Al final d'agost d'aquell any, vaig rebre carta de don Josep Maria Tallada, director del Banc de Biscaia, que m'oferia —a compte dels meus béns a la zona roja— una quantitat de 1.500 pessetes mensuals si em traslladava a Espanya”. *Ibidem*, p. 203.

40 Per a més informació sobre la vida de Joan Costa vegeu: Camil GEIS (mossèn) (1968), *D'un periodista sabadellenc mort a Gènova: Joan Costa i Deu*, Sabadell: Fundació Bosch i Cardellach, (Quaderns de la Fundació Bosch i Cardellach; 14).

41 Modest Sabaté té constància de la mencionada entrevista, ja que tant ell com els altres tres periodistes (entre ells el sabadellenc Costa i Deu) que l'acompanyaven es trobaven presents a l'hotel on se celebrà la trobada. Modest SABATÉ, *op. cit.*, p. 15.

42 Borja de RIQUER, “Un document excepcional: la declaració de suport als militars sublevats el 1936 d'un centenar de catalans” dins *Miscel·lània a Josep Benet*, Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, p. 497-516 (Biblioteca Abat Oliba; 100); *L'últim Cambó... op. cit.*, p. 55-58; “1936: el ‘suïcidi polític’ de la Lliga”, *Avui* (25.04.1991), p. 13.

43 Borja de RIQUER, *L'últim Cambó... op. cit.*, p. 157.

44 José M. MARCET (1963), *Mi ciudad y yo: Veinte años en una alcaldía 1940-1960*, Barcelona: Duplex, p. 21.

45 Josep M. FONTANA (1957), *Los catalanes en la Guerra de España*, Barcelona: Ediciones Acervo, p. 304.

46 Borja de RIQUER (1999), “1939: la ‘Conveniència pràctica’ de la burgesia catalana”, 1939. *Barcelona Any Zero*, Barcelona: Proa; Museu d'Història de la Ciutat, p. 65.

47 Per a una major informació sobre la presència d'antics militants de la Lliga en llocs de responsabilitat política vegeu: Carles VIVER PI-SUNYER (1978), *El personal político de Franco. 1936-1945*, Barcelona: Vicens Vives. En el cas de Sabadell, 61 funcionaris van ser destituïts (18,37%) i 17 més (5,12%) van ser sancionats de diverses maneres. Vegeu: Martí MARÍN (2000), “La política” dins Jordi CALVET, Esteve DEU, Martí MARÍN, Joaquim SALA-SANAHUJA, *Sabadell al segle xx*, Vic: Eumo Editorial, p. 239.

48 Per a més informació vegeu: Teresa CLIMENT, Carles VIVER PI-SUNYER (1979), “El personal polític de la Província de Barcelona de 1939 a 1959”, *Perspectiva Social*, núm. 13 (gener-juny 1979), p. 13.

49 Per obtenir més referències sobre la FET i les JONS a Sabadell vegeu: Martí MARÍN (1992), “FET y de las JONS a Sabadell, 1939-1945: els primers temps”, *L'Avenç*, núm. 157 (març 1992), p. 32-39.

50 José Mª MARCET, *op. cit.*, p. 19.

51 Borja de RIQUER, *L'últim Cambó... op. cit.*, p. 160.

52 *Ibidem*, p. 161. Vegeu també: Joan M. THOMÀS (1992), *Falange, guerra civil, franquisme. F.E.T y de las J.O.N.S de Barcelona en els primers anys de règim franquista*, Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, p. 137-142 (Biblioteca Abat Oliba; 116).

Fotografia 6. Retrat de Joaquim Sallarès i Llobet (Sabadell, 04.10.1890-Sabadell, 01.01.1978). (AHS. Fons Ricard Simó i Bach).

El primer alcalde després de la guerra va ser Joan Marí Corominas; ja ho havia estat durant la Dictadura de Primo de Rivera, i provenia del sector monàrquic. Els membres que formaven les quatre tinències provenien de la Unión Patriótica (Josep M. Marcet), la Lliga Catalana (Miquel Sala i Joaquim Sallarès) i dels tradicionalistes (Pau M. Llonch). Pel que fa als regidors, també hi havia dos joves exlliguers: Pere Riba i Joaquim Taulé.

Miquel Sala i Viñas havia estat candidat a regidor en la candidatura de la Lliga Regionalista local el 1931. A aquest se'l va veure passejar el 1939 amb una bandera espanyola producte d'haver esquinçat una senyera minuts abans. Molt probablement la seva actitud va ser condicionada perquè havia patit la col·lectivització dels seus tallers mecànics.⁵³

Joaquim Sallarès també tenia un passat regionalista, fins i tot havia estat secretari local del partit.

Segons Ricard Simó, "Sallarès entrà a formar part del nou consistori degut a l'amistat que tenia amb l'alcalde Joan Marí Corominas". Personalment penso que hi havia d'haver alguna cosa més que una amistat amb l'efímer alcalde (27 de gener de 1939-13 de desembre de 1940), ja que a partir de 1940 l'alcaldia passà a mans de Josep M. Marcet, i Joaquim Sallarès es va mantenir en el seu càrrec fins al 1947, moment en què cessà voluntàriament.

En el cas de Joaquim Taulé l'adhesió al bàndol nacional és més notòria. Aquest havia estat militant de la Joventut Nacionalista de la Lliga en els anys trenta. Un cop iniciada la guerra va haver de marxar mentre que el seu pare i els seus germans eren detinguts. Durant uns mesos va viure prop de la frontera francesa i renuncià a ser refugiat polític a França. Això va fer que hagués d'entrar a la zona nacional pel País Basc. L'entrada al bàndol nacional va suposar el seu alistament a l'exèrcit del general Franco fins al final del conflicte. Com he dit anteriorment, en finalitzar la guerra va formar part del nou ajuntament fins al 1954 i va ser cap local del Servicio de Información e Investigación de F.E.T y de las J.O.N.S.

Però també hi hagueren altres membres de la Lliga que van formar part de l'administració local d'una manera o altra. Dos casos importants són el de Lluís

53 Martí MARÍN (1993), "Política i administració local durant el franquisme. Els ajuntaments a la Catalunya urbana entre 1938 i 1979", Tesi doctoral, Universitat Autònoma de Barcelona, Bellaterra, p. 40.

54 Martí MARÍN també esmenta en el seu llibre *Els ajuntaments franquistes a Catalunya* Francesc de Paula Avellaneda Manaut. Només he pogut saber que va ser el secretari de la primera comissió gestora municipal que es constituí un cop produïda l'entrada de les tropes nacionals a Sabadell. Vegeu: Martí MARÍN (2000), *Els ajuntaments franquistes a Catalunya. Política i administració municipal, 1938-1979*, Lleida: Pagès Editors, p. 78.

55 Andreu Castells, *Sabadell...* vol. VI. op. cit., p. 26.12.

56 Entrevista a Lluís Molins de Mur, 23.02.2004.

57 *Ibidem*, p. 78.

58 Per saber alguna cosa més sobre com transcorregueren aquestes eleccions jo mateix les he explicat en el meu treball de fi de carrera. Vegeu: Josep Lluís MARTÍN (2003), "Aproximació a la història de la Lliga Regionalista de Sabadell (1902-1936)", Treball de fi de carrera (inèdit), Universitat Autònoma de Barcelona, Bellaterra.

59 *Sabadell* (3.01.1942), p. 1.

60 *Sabadell* (10.01.1942), p. 1-2.

61 *Ibidem*.

Fotografia 7. Retrat de Pere Pascual i Salichs (Sabadell, 1883-Barcelona, 1965). (AHS. Fons Ricard Simó i Bach).

Molins i Voltà i el de Pere Pascual Salichs.⁵⁴ Lluís Molins va ser durant diversos anys president de la Lliga local i un cop s'instaurà el nou règim va continuar conservant el seu càrrec de jutge municipal. El motiu pel qual el va conservar no és altre que el fet de formar part de la primera gestora municipal, el 27 de gener de 1939, després de la Guerra Civil.⁵⁵ A més, també hi hagueren algunes qüestions de caire familiar que van ajudar a acceptar el càrrec.⁵⁶

El cas de Pere Pascual i Salichs és diferent, ja que aquest s'incorporà a la secretaria de l'ajuntament un cop finalitzada la guerra, i va col·laborar (almenys durant el 1942) amb la premsa local de FET-JONS amb el pseudònim Nihil.⁵⁷ Crec que el seu cas és més significatiu ja que havia arribat a ser batlle de la ciutat i havia estat el candidat per la Lliga local en les eleccions per a diputat a Corts de 1923.⁵⁸ Sempre va escriure en un apartat anomenat

"Humaredas", i normalment els seus articles portaven per nom "La Ciudad".

En el primer número del diari, Pascual Salichs ja començava a donar mostres d'un cert oblit sobre tot aquell catalanisme que havia estat defensant anys enrere, sobretot degut a comentaris com aquest:

*"[...] En una palabra; ha de poseer (la ciutat) cada factor y elemento integrante de la ciudad, ser individual o colectivo, la firme convicción de que la ciudad es el taller de la máxima laboriosidad y del que somos obreros todos, para dar satisfacción a todas las necesidades, desde las de comodidad física y material, a las de gran envergadura espiritual, económica, cultural y benéfica pero como célula tan solo de una Entidad superior única e indivisible que es España."*⁵⁹

*Pero en esta atractiva y simpática tarea de conocernos a nosotros mismos en nuestra integridad de capacidad, de fines y de medios, ha habido constantemente lagunas y vacíos que han sido y son la causa de muchos desórdenes ideológicos y de falsos procederes que atraen sobre la Ciudad grandes, oscuros y peligrosos nubarrones que a veces, demasiado a menudo por desgracia, se han resuelto en destructora e incendiaria tempestad."*⁶⁰

179

En un altre text esmenta com havia de ser la família en aquell moment. Hi podem observar com el que s'esmenta no dista molt lluny de les idees que promulgava el règim franquista:

*"En el orden familiar, por basarse en el espíritu religioso la eficaz actuación de la familia, también el apostolado católico se extiende a difundir los fundamentos de la organización del hogar, si bien debiera llegarse hasta el estudio de los vínculos de la familia con la Ciudad, por ser ésta, al fin y al cabo, una necesaria convergencia de todos los grupos y asociaciones familiares."*⁶¹

Però si amb l'anterior paràgraf quedava algun dubte sobre si realment Pere Pascual havia dut a terme una autèntica reconversió vers el règim, aquests altres fragments, escrits en el tercer any de la victòria del bàndol nacional, ho confirmen:

"El Glorioso Alzamiento se produjo en lo alto, fué iluminado por una estrella, suspiró por la Verdad y entabló lucha entusiasta y decidida contra la fanfarronería, el vilipendio, el vicio, la falsedad, la traición y la mentira, y eligiendo Juez Supremo al virtuoso paladín de la

sinceridad y de la lealtad, la tradición y la historia, del sentir y pensar genuinamente español, [...]

La 'hoz' y el 'martillo', signos materialistas de negación, incendios, robos, asesinatos, violaciones, rotura de todas las instituciones de carácter secular, y cuyos signos se filtraron en la conciencia colectiva nacional, eran de temer. 'Dios y España', signos de gran valor y alcance espiritual, honor, hermandad, respeto, caridad, justicia, orden, paz, ciencia, arte, que forjan lazos indestructibles de solidaridad individual y colectiva en las penas y alegrías, en el progreso y decadencia, en la riqueza y pobreza, en el hogar forzado e impuesto, son de desear, de querer, de poseer y de poner por coraza nuestros pechos para su protección."⁶²

180

D'aquesta manera hem pogut comprovar que els escrits de Pere Pascual no ataquen el catalanisme com a la *Falsa Ruta* de Valls i Taberner, però no va escatimar elogis a l'hora de fer referència al nou règim franquista i utilitzar, de manera evident, el seu discurs polític. Aquesta actitud no ens ha de sorprendre, ja que des d'un inici els dirigents de la Lliga sabien perfectament que els militars rebels, als quals havien donat suport, tenien un concepte d'Espanya que eliminava el seu discurs catalanista, i tots aquells que volien continuar tenint una petita oportunitat política sabien que havien de fer un canvi ideològic.

Com ha dit Borja de Riquer: "Acceptar el predomini dels militars sublevats no significaria sola la renúncia temporal del liberalisme polític i a la democràcia, en favor de l'ordre social, la propietat, la família, la religió, etc. Implicava també acceptar la liquidació de l'autonomisme català i la repressió de tots els signes, símbols i institucions distintives de la cultura pròpia i del conjunt de la catalanitat".⁶³

Una bona part de la burgesia catalana, majoritàriament representada per la Lliga, ho tingué clar a l'hora de donar el seu suport al bàndol nacional, ja que la renúncia al catalanisme era un mal menor si ho comparaven amb la recuperació de les seves empreses i, a la vegada, la supervivència com a classe social. Per tant, el suport burgès català es fonamentà més en una necessitat social i econòmica que no pas ideològica o política.⁶⁴

Tot i el suport de la Lliga als militars sublevats, hi hagueren membres de la Lliga que no renunciaren

al seu catalanisme, i, fins i tot, hi havia qui pensava que s'havia de fer una autocrítica, tant per part de la Lliga com dels republicans, pels esdeveniments que estaven succeint. En una carta de Raimon d'Abadal i Calderó a Ferran Valls i Taberner, el 27 de febrer de 1937, el primer escrivia el següent:

"Com s'ha perdut el seny i el seu esperit de justícia en la nostra dissortada terra! A hom li sembla impossible que puguin tornar a arrelar-se en el nostre poble, després de la desfeta moral que ha sofert, major encara i més sensible que la misèria material que deixaran les bogeries que s'hi ha desencadenat. Hem de confiar, però, que Déu voldrà que desaparegui aquell poble i les característiques, encara que costi redimir-lo de la seva rebel·lió contra Déu i contra d'ell mateix. Tots estem obligats, ja que som part de les seves culpes, que ens toquen de tan de prop, si no és que hi tinguem la nostra part."⁶⁵

La Lliga es trobà en una cruïlla, ja que o bé donava suport als militars sublevats o bé se'n mantenia al marge. Si pensem fredament, els lliguers tenien molt a perdre i poc a guanyar, ja que una negativa de suport hagués inclòs la Lliga al mateix sac que la resta de partits, i la repressió soferta hauria estat igual que la dels altres. Mentre que si hi donava el seu suport tenia la possibilitat de poder conservar les seves pertinences i adquirir certa posició social (passaven a ser "les forces vives locals"). El problema va ser l'alt preu que van haver de pagar: la nul·la possibilitat d'autonomia, l'ús privat del català i de tot allò que hi fes referència. Tot i així, alguns membres, com el mateix Raimon d'Abadal, patiren l'aplicació d'expedients de Responsabilitats Polítiques.⁶⁶

Els primers anys del franquisme

Com hem vist anteriorment, a partir de 1939 forces exlligueres van poder retornar a les activitats que duïen a terme abans de la guerra. Però l'estat de la qüestió rau en l'actitud i el paper que van desenvolupar aquests homes i dones un cop s'establí el règim. Són coneguts els textos entre Cambó i Ventosa i Calvell, que parlen de la possibilitat que alguns exlliguers poguessin ser vàlids per als interessos del nou règim; però ràpidament s'adonaren que aquest no comptava amb la seva col·laboració i participació.

Un bon exemple del que estic dient el tenim en la realització d'un "Raport", de Joan Llonch i Salas i Lluís Duran i Ventosa (probablement va ser Llonch qui redactà el major gruix d'aquest document), sobre la situació política i social del país el 1943. En aquest informe Llonch fa una crítica d'alguns aspectes de la política del règim franquista, però sempre des d'una posició no oposada frontalment al sistema.

La principal censura que s'hi fa és la següent: "el fet de produir-se després d'una lluita civil terrible i sagrant, li llevava valor moral; i el fet de no haver sabut administrar amb justícia la victòria, senyalava el primer fracàs".⁶⁷ També s'hi criticava que la gent que havia pujat al poder no estava preparada: "Aquests elements actius són fruit d'una exquisida selecció? NO. L'haver fet la campanya militar, la condició d'ex-captiu, la deganitat, etc., són qualificacions o circumstàncies suficients a obtenir una representació singular. El procediment, tot i haver donat, sovint, resultats negatius i d'escàndol, per quant són nombre els qui hagueren d'ésser separats de les missions que els foren encomanades, es segueix adoptant-lo regularment".⁶⁸

Un altre aspecte que faltava per a Duran i Llonch era l'absència de pau; segons ells: "Són nombroses les aportacions exigides que ha calgut cedir a contracor. Són múltiples les molèsties que ha calgut suportar. Podem afirmar que la pau de la guerra civil —si us plau més podem dir 'guerra de liberación'— encara no l'ha sentida ningú".⁶⁹

A pesar dels petits retrets dels dos autors envers el règim, també destacaven alguns aspectes del "cabdill reformador".⁷⁰ En el text es remarcava que Espanya no hagués entrat dins el conflicte de la II Guerra Mundial, tot i la participació de la "Divisió Blava" en la conflagració:

"Avui com avui, el que més s'estima en tot el país, del Govern de Franco, és l'haver sabut vorejar el no mesclar Espanya en la guerra que açota Europa, actitud que es fa més obiradora i admirable tingut en compte de la tendència francament decantada a prestar ajut a les potències de l'Eix en què de bell principi manifestà. Cert que resten alguns discursos assats imprudents que presenten un xic vidriosa l'actual benafactora neutralitat; però, com sia que la realitat present apareix com a intaxable, podem considerar relegades a l'oblit les declaracions fetes en un moment apassionat anterior al present."⁷¹

Un fet positiu, segons els autors, que es remarca en el text és el "miracle" de la recuperació econòmica:

"Un cop assolida la victòria per Franco, aquest es trobà amo d'un país destruït en homes, indústries i poblacions, i, de més a més amb el tresor nacional fuit. D'aquesta situació precària tothom en tingué immediata consciència. Per a eixir avant, calien tant sols dues coses: fe en els propis destins i confiança en els homes. I no mancaren ni una ni l'altra. Només hi havia una riquesa a explotar: el treball i les seves iniciatives. Establert i imposat el signe monetari paper i acceptat, aquest signe ha estat suficient a produir riquesa. I l'ha creada en tal grau d'importància que, avui, aquell paper que notenia cap suport efectiu, ha obtingut una representació de riquesa que és precís reconèixer com a autèntica, almenys en l'espai que ocupa l'Estat. Reconeguem, però, a continuació, que aquest valor-monedra és avui eficient per virtut del seu obligat estancament, ja que per la seva naturalesa local-nacional l'estima exterior o seria nul·la o migrada. [...] Pel demés, reconeguem, definitivament, que el miracle del resorgi-

181

62 Sabadell (26.01.1942), p. 3.

63 Borja de RIQUER, pròleg del llibre Martí MARÍN, *Els ajuntaments franquistes a Catalunya...* op. cit., p. 14. Vegeu també del primer autor: "'De la Guerra, fa seixanta anys'. Els catalans de Burgos" (III) dins *Serra d'Or*, núm. 439-440 (juliol-agost de 1996), p. 17-20.

64 Per a més informació vegeu: Joan B. CULLA, Borja de RIQUER (1989), "El franquisme i la transició democràtica (1939-1988)" dins Pierre VILAR (coord.), *Història de Catalunya*, vol. VII, Barcelona: Edicions 62, p. 135-137; Borja de RIQUER, "Rebuig, passivitat i suport. Actituds polítiques catalanes davant el primer franquisme (1939-1950)" dins DD. AA., (1990), *Franquisme. Sobre resistència i consens a Catalunya (1938-1959)*, Barcelona: Crítica, p. 182.

65 J. A. PARPAL, J. M. LLADÓ (1970), *Ferran Valls i Taberner*, Barcelona: Ariel, p. 263-264.

66 Per a més informació sobre aquest aspecte consulteu: Francesc VILANOVA (1999), *Repressió política i coacció econòmica*, Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat (Biblioteca Abat Oliba; 216); "Les responsabilitats polítiques dels regionalistes catalans (1939-1942)", *Recerques*, núm. 31 (1995), p. 19-36.

67 AHS. Fons Joan Llonch i Salas. "Raport sobre la situació actual", 1943, p. 2.

68 *Ibidem*, p. 5.

69 *Ibidem*, p. 6.

70 *Ibidem*, p. 3.

71 *Ibidem*, p. 3.

ment nacional ha estat degut a dues virtuts particularíssimes: la riquesa de la terra -sól i subsòl- i l'esforç abnegat i pacient de les falanxs obreres. L'extremada diferenciació social avui existent, no és menys que una inqualificable injustícia.”⁷²

182

Després d'aquesta reduïda visió d'alguns punts favorables i desfavorables del règim, el text tracta la condició de les diferents classes socials del moment. Pel que fa a les classes benestants, la nova política els havia provocat una decepció força gran: “La seva normal aspiració a augmentar el seu petit capital, no es realitza, puix que avui les fortunes -les grans quantitats de diner- només les assoleixen els audaçs inconscients o els pillo de set soles. [...] Es probable que no s'endarrereixi, però això vigilant molt; puix que, de voler assolir sensibles progressos, li és necessari comprometre els seus escrúpols, cosa que topa amb la seva naturalesa atent i esforçada i d'admirable bon sentit quan a precisió i honradesa o comercial”.⁷³

Però aquesta classe no era l'única que es trobava decepcionada, ja que les classes mitjanes “se'ls veu desentendre's d'intervenir en els afers de la cosa pública, i fins i tot de les demostracions relacionades amb els dirigents de la cosa pública, prop dels quals no els plau del tot figurar”. Pel que fa a les classes populars, aquestes es mostren totalment hostils a la política del règim ja que segons Duran i Llonch aquesta “es redueix a fer prevaler privilegis tan sols en una classe -la dels poderosos en força o en diner-, i l'obrer es troba compel·lit a obeir en tot allò que el Sindicat mana, sabent que el Sindicat és un

ficcio, una força incontrolada precisament pels que li donen força”.⁷⁴

Com podem veure, per als dos autors d'aquest informe un dels inconvenients que tenia la situació del moment era l'egoisme dels potentats. L'actitud d'uns quants podia enverinar l'ambient alhora que provocava una situació política arriscada. També tindran algun temor pel que succeeixi un cop finalitzada la II Guerra Mundial ja que, segons ells, podria ser que un dia aparegués “un sindicalisme de resistència pertorbador i revolucionari” o “un socialisme energèticament efectiu, inflexible”. Si això arribés a produir-se seria degut als “tants i tants de moderníssims industrials i capitalistes que avui només s'il·lusionen fent guarismes aritmètics arrencats en els trams que marquen els guanys en els seus llibres de comptabilitat”.⁷⁵

Finalment, Duran i Llonch adverteixen al règim que “si el desnivell social present no cessa, harmonitzant-se, flexibilitzant-se, no haurem guanyat res. És possible que hàgim perdut molt”, i li sol·liciten que “malgrat tot el temps mal esmerçat i malgrat tots els sofriments haguts, encara és bona hora per a aplicar remeis heroics. Puix que les rectificacions només la mort les pot impossibilitar”.⁷⁶

Crec que aquest text mostra la important ingenuïtat per part dels homes de la desapareguda Lliga Catalana durant els primers anys del franquisme, ja que en ocasions arribaren a pensar que en algun moment podrien arribar a jugar algun tipus de paper significatiu dins del nou règim. A través de l'escrit podem apreciar com els exlliguers només poden donar consells als governants i acusar-los de la mala gestió que estan duent a terme en el país. Es creu que alguns d'aquests membres no van voler acceptar el petit rol que el règim els havia destinat i això els creà, en algunes ocasions, una certa impotència política. Aquest fet va comportar que la gran majoria d'ells quedessin desplaçats del nou context polític i social.

Conclusions

En una situació tan compromesa com una guerra civil els membres de la Lliga van tenir dues opcions evidents davant els esdeveniments que estaven succeint: quedar-se i assumir els possibles riscos que podia tenir la decisió presa o escollir el camí de l'exili.

⁷² *Ibidem*, p. 4-5.

⁷³ *Ibidem*, p. 9-10. Sobre la gent que s'enriquia també deien: “Al triomf de les armes hi ha correspost, immediat, el triomf de la immoralitat, i en aquesta hora hi ha hagut una veritable orgia de passions: uns han anat de cara, directament i sense escrúpol, al diner; d'altres s'han donat a la vida fàcil de fer sirgar al pròxim per extreure'n profits quantiosos i exclusius”, p. 8.

⁷⁴ *Ibidem*, p. 12. Sobre la gent obrera també es diu que: “L'organització sindical present anul·la la personalitat de la gent obrera. La seva veu no es percep enlloc; els seus afans no tenen eco; la seva opinió és ofegada, nul·la. I aquesta situació, en època de progrés de treball, de manca de braços, arriba, malgrat tot, a ésser passadora”, p. 13.

⁷⁵ *Ibidem*, p. 14.

⁷⁶ *Ibidem*, p. 15.

Les resolucions preses pels lliguers sabadellencs no disten de les que escolliren els seus homònims de la resta de Catalunya. Aquells que estaven més compromesos amb el partit es van veure obligats a l'exili; en aquest cas concret, a les ciutats de París i Gènova. La importància dels membres de la Lliga local recau en el destacat paper que van tenir en els seus nous llocs de destinació, amb les corresponents penúries, fent un seguit de treballs per potenciar la imatge del bàndol nacional durant el període bèl·lic. Un cop finalitzat aquest, la gran majoria va tornar a Sabadell i va reprendre les tasques que tenia abans de la guerra.

Com comentava anteriorment, no tots van haver de marxar, i no per això varen ser assassinats o condemnats. Però també és cert que no tothom va córrer la mateixa sort, ja que nou membres de la Lliga local varen ser assassinats durant els primers esdeveniments de la guerra. La raó per la qual aquests membres van ser assassinats és molt senzilla: pertanyien a un partit que es trobava situat a la dreta del panorama polític català i, bàsicament, molts d'ells eren membres que tenien algun tipus de vincle, sigui directe o indirecte, amb la religió. El fet anticlerical va ser probablement el factor més decisiu a l'hora d'escollir les víctimes.

Entre els que decidiren quedar-se hi va haver dues possibilitats: els que deixaren per complet la política i es van dedicar als seus negocis, i els que s'involucraren i adoptaren la ideologia del nou règim. Encara que els màxims dirigents del partit havien donat suport al bàndol nacional, hi havia qui no estava disposat a formar part del nou entramat polític; d'altres no els van deixar formar-ne part, i per això renunciaren a implicar-se en la nova política. També n'hi va haver d'altres que no renunciaren als avantatges econòmics i socials que podia proporcionar el règim franquista en el camp de la política municipal. Això comportà que es mantinguessin fidels a la dictadura durant molts anys.

El perquè del suport i la posterior participació d'alguns membres de la Lliga al règim crec que s'ha de veure més com una qüestió econòmica i social, que no pas ideològica. Com he comentat en l'article, molta gent s'adonà que amb la victòria del bàndol nacional podia recuperar les seves empreses, l'estatus social, la seva feina o simplement tornar a les

seves llars. El que veritablement volia la gent era el restabliment de la normalitat; però no hem d'oblidar que també hi va haver força gent que va estar totalment d'acord amb les idees del règim, per un motiu o altre, i les van seguir fins al final d'aquest. ●

Bibliografia

Raimon d'ABADAL (2001). *Dietari de Guerra, exili i retorn (1936-1940)*. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat (Biblioteca Abat Oliba; 236).

Josep M. BENAUL, Jordi CALVET, Lluís CASALS, Artur DOMINGO, Josep Antoni POZO (1986). *La República i la Guerra Civil: Sabadell 1931-1939*. Sabadell: Ajuntament de Sabadell.

Lluís BONADA (2004). "L'amarg exili daurat la Gènova del 36". *El Temps*. núm. 1023 (20-26 de gener de 2004), p. 87-89.

Glòria BULBENA (1976). *Barcelona. Trossos de vida i records de l'ahir*. Barcelona: Pòrtic.

Jordi CALVET, Esteve DEU, Martí MARÍN, Joaquim SALA-SANAHUJA (2000). *Sabadell al segle xx*. Vic: Eumo Editorial.

Andreu CASTELLS (1975-1983). *Sabadell, Informe de l'oposició*. Vol. V: *Guerra i revolució, 1936-1939* i vol. VI: *El Franquisme i l'oposició sabadellenca, 1939-1976*. Sabadell: Riutort.

— (1976). *Quaranta-dos anys de diaris sabadellencs en català (1897-1938)*. Sabadell: Riutort.

Teresa CLIMENT, Carles VIVER PI-SUNYER (1979). "El personal polític de la Província de Barcelona de 1939 a 1959". *Perspectiva Social*, núm. 13 (gener-juny de 1979), p. 7-19.

Joan B. CULLA, Borja de RIQUER (1989). "El franquisme i la transició democràtica". Dins Pierre VILAR. *Història de Catalunya*. Vol. VII. Barcelona: Edicions 62.

Rubèn DOLL-PETIT (2003). *Els "catalans de Gènova": història de l'exode i l'adhesió d'una classe dirigent en temps de guerra*. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat (Biblioteca Abat Oliba; 256). ●

– (2000). “La fugida d’una classe dirigent a l’any 1936”. *Guerra Civil i Franquisme seixanta anys després*. Blanes. Actes de les jornades celebrades a Blanes (la Selva) els dies 30 i 31 de març i 1 d’abril de 2000, p. 69-96.

– “La primera fugida de Catalunya: l’èxode d’una classe dirigent”. *Actes de les jornades sobre la fi de la Guerra Civil*. Olot: Patronat d’Estudis Històrics d’Olot i Comarca, p. 157-181.

Jaume FABRE (1996). *Periodistes uniformats. Diaris barcelonins dels anys 40: la repressió*. Barcelona (Vaixells de Paper; 19).

Josep M. FONTANA (1951). *Los catalanes en la Guerra de España*. Barcelona: Acervo.

Camil GEIS (1968). *D’un periodista sabadellenc mort a Gènova*. Sabadell: Fundació Bosch i Cardellach (Quaderns de la Fundació Bosch i Cardellach; 14).

Pablo M. LLONCH (1961). *Memórias y anécdotas 1936-1958*. Sabadell.

Albert MANENT (1987). “1936. Com se salvaren els prohoms de la Lliga Catalana”. *Serra d’Or*, núm. 333 (juny 1987), p. 31-37.

– (1991). “Els exilis durant la guerra”. Dins *Miscel·lània d’Homenatge a Josep Benet*. Barcelona: Publicacions de l’Abadia de Montserrat, p. 485-496 (Biblioteca Abat Oliba; 100).

– (1986). “La posició dels intel·lectuals”. *Qüestions de Vida Cristiana*, núm. 131-132 (maig 1986), p. 107-126.

– (1989). “1936. Com se salvaren industrials, monàrquics alfoncins, carlins, periodistes”. *Serra d’Or*, núm. 352 (març 1989), p. 17-22.

Josep M. MARCET (1963). *Mi ciudad y yo*. Barcelona: Duplex.

Martí MARÍN (1992). “FET y de las JONS a Sabadell, 1939-1945: Els primers temps”. *L’Avenç*, núm. 157 (març 1992), p. 32-39.

– (2000). *Els ajuntaments franquistes a Catalunya*. Lleida: Pagès Editors.

– (1990). “Franquisme y poder local: Ajuntament de Sabadell. 1939-1979”. Memòria de doctorat. Universitat Autònoma de Barcelona. Bellaterra.

– (1993). “Política i administració local durant el franquisme. Els ajuntaments a la Catalunya urbana entre 1938 i 1979”. Tesi doctoral. Universitat Autònoma de Barcelona. Bellaterra.

– “Franquisme i poder local. Construcció i consolidació dels ajuntaments feixistes a Catalunya, 1938-1949”. *Recerques*, núm. 31 (1993), p. 37-52.

– (1999). “El nou poder local”. 1939. *Barcelona Any Zero*. Barcelona: Proa; Museu d’Història de la Ciutat, p. 50-61.

Josep Lluís MARTÍN (2003). “Aproximació a la història de la Lliga Regionalista de Sabadell (1902-1936)”. Treball de fi de carrera (inèdit). Universitat Autònoma de Barcelona. Bellaterra.

Josep MASSOT (1992). *Els intel·lectuals mallorquins davant el franquisme*. Barcelona: Publicacions de l’Abadia de Montserrat (Biblioteca Serra d’Or).

– (2000). *De la guerra i de l’exili. Mallorca, Montserrat, França, Mèxic (1936-1975)*. Barcelona: Publicacions de l’Abadia de Montserrat (Biblioteca Serra d’Or).

– (1998). *Tres escriptors davant la Guerra Civil. Georges Bernanos, Joan Estelrich, Llorenç Vilallonga*. Barcelona: Publicacions de l’Abadia de Montserrat (Biblioteca Serra d’Or).

Isidre MOLAS (1972). *La Lliga Catalana. Un estudi d’estasiologia*. Vol. I i II. Barcelona: Edicions 62 (Estudis i Documents; 18 i 19).

Joaquim M. de NADAL (1957). *Seis años con Don Francisco Cambó (1930-1936). Memorias de un secretario político*. Barcelona: Alpha.

Borja de RIQUER (1996). “De la Guerra fa seixanta anys. Els catalans de Burgos”. *Serra d’Or*, núm. 439-440 (juliol-agost 1996), p. 17-20.

- (1990). “Rebuig, passivitat i suport. Actituds polítiques catalanes davant el primer franquisme (1939-1950)”. Dins DD. AA. *Franquisme. Sobre resistència i consens a Catalunya (1938-1959)*. Barcelona: Crítica, p. 179-193.
- (1991). “Un document excepcional: la declaració de suport als militars sublevats el 1936 d’un centenar de catalans”. Dins *Miscel·lània d’Homenatge a Josep Benet*. Barcelona: Publicacions de l’Abadia de Montserrat, p. 497-516 (Biblioteca Abat Oliba; 100).
- (1996). *L’últim Cambó (1936-1947). La dreta catalanista davant la Guerra Civil i el primer franquisme*. Vic: Eumo Editorial, núm. 19.
- (1991). “1936: El ‘suïcidi polític’ de la Lliga”. *AVUI* (25.04.1991).
- (1999). “1939: la ‘Conveniència pràctica’ de la burgesia catalana”. *1939. Barcelona Any Zero*. Barcelona: Proa; Museu d’Història de la Ciutat, p. 63-72.
- Modest SABATÉ (1981). “El ‘no’ d’en Cambó, a Gènova, l’any 1936”. *L’Avenç*, núm. 39 (1981), p. 14-15.
- Jordi SABATER (1986). *L’anarquisme i catalanisme. La CNT i el fet nacional català durant la Guerra Civil*. Barcelona: Edicions 62.
- Josep M. de SAGARRA (1999). *Memòries*. Barcelona: Edicions 62.
- Carles SENTÍS. “Catalanes en San Sebastián”, Josep M. SOLÉ i SABATÉ (coord.). *Cataluña en la Guerra Civil española*. Barcelona: Biblioteca “La Vanguardia”, p. 213-220.
- Josep M. SOLÉ ; Joan VILLARROYA (1990). *La repressió a la rereguarda de Catalunya (1936-1939)*. Vol. I i II. Barcelona: Publicacions de l’Abadia de Montserrat (Biblioteca Abat Oliba; 75 i 84).
- Josep TERMES (1989). “De la Revolució de setembre a la fi de la guerra civil (1868-1939)”. Dins Pierre VILAR, *Història de Catalunya*. Vol. VI. Barcelona: Edicions 62.
- Joan M. THOMÀS (1992). *Falange, Guerra Civil, Franquisme. F.E.T y de las J.O.N.S. de Barcelona en els*

primers anys de règim franquista. Barcelona: Publicacions de l’Abadia de Montserrat (Biblioteca Abat Oliba; 116).

Francesc VILANOVA (1996). *Ramon d’Abadal: entre la història i la política*. Lleida: Pagès Editors.

- (1991). “El compromís de la Lliga amb el 18 de juliol i l’opció personal de Raimon d’Abadal i Calderó”. *Revista de Catalunya*, núm. 58 (desembre 1991), p. 41-54.

Carles VIVER PI-SUNYER (1978). *El personal político de Franco. 1936-1945*. Barcelona: Vicens Vives.

Documentació d’arxiu

Arxiu Històric de Sabadell

- Fons Municipal. Governació.
exp. 219/1939. *Relación de personas asesinadas durante el período marxista y relación de edificios incautados por los citados elementos* (AMH. 2335/4).
- exp. 87/1939. *Relación de personas asesinadas por los rojos* (AMH. 2327/14).
- Fons Joan Llonch i Salas.
- Fons Ricard Simó i Bach.

Arxiu Família Llonch Andreu

Correspondència de Joan Llonch i Salas (1936-1937). “Raports”. Tres fascicles. Oficina de Propaganda y Prensa, de BIE antecessora d’AIE. Agence d’informations Franco-espagnoles. París.

Archivo General de la Administración. Alcalá de Henares
Asuntos Exteriores. Pasaportes. Lligall 3749.

Entrevistes

Lluís Molins de Mur, 23.02.2004.
Montserrat Sotorra, 27.08.2004.